

Pospíšil, Ivo

Pojetí irénismu a zorné úhly Karla Čapka

Slavica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 2, pp. 15-31

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2023-2-2>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79433>

License: [CC BY-SA 4.0 International](#)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20240202

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Pojetí irénismu a zorné úhly Karla Čapka

Ivo Pospíšil (Brno)

Abstrakt

Autor přítomného článku se zabývá pojetím irénismu u Karla Čapka s obecným úvodem k problémům smíření a harmonie meziosobních vztahů a k otázkám války a míru. Úvodní partie obsahuje jádro Čapkovy tvůrčí aktivity, její recepci se zmínkou o jeho nelibostném anglickém kritikovi Robertu Pynsentovi. Zvláštní rysy Čapkovy představy irénismu jsou úzce spjaty s vývojem jeho filozofie literatury v podobě próz a dramt směřujících od poetiky znejistění, hledání uzlových bodů života, analýzy hrozeb a katastrof na základě jak experimentální technologie, tak biologie, některé napsané spolu s bratrem Josefem. Téma irénismu představuje tematický spodní proud, jenž čas-to odhaluje svou odvrácenou stranu vedoucí od permanentního hledání přes relativismus k totální noetické skepsi.

Klíčová slova

irénismus; problémy smíření a harmonie; relativismus; Robert Pynsent; poetika znejistění; hledání uzlových bodů života; hrozby a katastrofy; experimentální technologie a biologie; aktivismus; totální skepse; irénismus jako spodní proud

Abstract

The Conception of Irenicism and Karel Čapek's Angles of Vision

The author of the present article deals with Karel Čapek's conception of irenicism with the general introduction to the problems of conciliation and harmony of interpersonal relations and the question of war and peace. The introductory part contains the kernel of Čapek's creative activity, its reception mentioning his merciless English critic Robert Pynsent. The specific features of Čapek's vision of irenicism are closely connected with the evolution of his philosophy of literature in the form of prose works and dramas moving from the poetics of uncertainty, search for the nodal points in life, the analysis of threats and disasters on the basis of both experimental technology and biology some of them written together with his brother Josef. The theme of irenicism represents a thematic undercurrent often revealing its darker side leading from the permanent search through relativism to the total noetic scepticism.

Key words

irenicism; problems of conciliation and harmony; relativism; Robert Pynsent; the poetics of uncertainty; search for the nodal points in life; threats and disasters; experimental technology and biology; activism; total skepticism; irenicism as an undercurrent

Eiréné, irénismus a světová literatura

Eiréné (Ειρήνη) je, jak známo, řecká bohyně míru, klidu, smíření a jara, která hlídala vchody do nebe. V dobových představách to byla krásná žena, symbol hojnosti, ale také klidné vlády (v Římě ji představovala bohyně Pax). Podle dostupných údajů byli jejími rodiči Zeus a Themis (Θέμις), dcera boha nebe Úrana a bohyně Země Gáii, která představuje zákon a soulad mezi lidmi a zemí, rovnovážné polohy (jejím znakem jsou váhy). Eirénismus nebo latinsky irénismus byla původně snaha o mír, pokoj a smíření mezi křesťany v situaci rozvratu, jenž se opakoval vícekrát, a když pomíneme různé tzv. hereze, církevní schizma z roku 1054 a husitství nastal zejména po vyhlášení pravidel reformace po roce 1517; později se jeho význam rozšířil za hranice křesťanských církví a křesťanství jako takového. Termín irénismus nebo irénicismus, adjektivum irénicus, irénický pochází přibližně v dnešním významu církevním, náboženském podle dostupných údajů z roku 1867, v širším smyslu až z roku 1962 i v souvislosti s encyklikou Pia XII. Humani generis z roku 1950, kde se spíše varuje před tzv. falešným irénismem, tedy důsledky neuváženého ekumenismu, který může vést k oslabení dogmat katolické církve.

Obsah tohoto pojmu se obvykle vede od Erasma Rotterdamského (1466–1536), přes Gottfrieda Wilhelma Leibnize (1646–1716), ale mnohem dříve s podobnou koncepcí přišel Jan Amos Komenský/Comenius, který tím nechápal jen smír mezi křesťanskými církvemi až po církevní unii, ale směřoval proti násilí jako takovému, jinak řečeno hledal příčiny stavu, kdy se může irénismus aplikovat. Těmi jsou především neznalost, duševní omezenost, nevědomost, jinak hloupost, jejímž plody jsou rozvrat a nenávisť člověka k člověku, jež vede k násilí. Uvádí se jeho účast na mírových jednáních v Bredě (konflikt Anglie a Nizozemska) z let 1666–1667, jejímž výsledkem byla Smlouva z Bredy (1667) neboli Mír z Bredy, soubor tří smluv mezi Anglií a Spojenými nizozemskými provinciemi, Francií a Královstvím Dánska a Norska a samostatná obchodní smlouva anglicko-nizozemská, včetně jeho návrhu na vytvoření collegia lucis. Nic podstatného, pokud jde o příčiny stavu světa, který lze léčit irénismem, se od té doby nezměnilo. Není proto divu, že náš velikán, který byl především českým myslitelem, i když byl ze strany otce Martina Szegese (Segeše) a dědečka Jánose Szegese Maďar, studoval na latinském gymnáziu v Přerově, na německé univerzitě v Heidelbergu a napsal svá hlavní vědecká díla latinsky, zůstává pro nás také autorem české krásné literatury, jak o tom kdysi psal brněnský literární vědec a člen-korespondent ČSAV prof. Milan Kopecký ve své knize *Komenský jako umělec slova* (Masarykova univerzita, 1992).¹

1 Viz naši stať *Chudožestvennosť starinnych tekstov, Komenskij i teorija istorii literatury*. In: Jan Amos Komeňski w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku. Jan Amos Komenský im Kontext der europäischen Kultur und Geschichte des 17. Jahrhundert. Praca zbiorowa pod redakcją naukową Barbary Sitarskiej, Romana Mnicha. Sammelband unter wissenschaftlicher Leitung von Barbara Sitarska und Roman Mnich. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2010, s. 237–248; viz *Polsky psaná monografie o Komenském: polsko-německý pohled a problémy*. Richter, Manfred: Jan Amos Komeňski. Zarys życia i działalności. Litteraria Sedlcensia, Colloquia, tom XIX, Siedlce: Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach: Wydawnictwo IKR[i]BL 2016. *Philologia* 27, 2017, č. 1, s. 117–121. O Komenského irénismu viz: NOVÁKOVÁ, Julie: *Komenský – dnes především irénik*. *Studia Comeniana et historica* 23, 1981, s. 100–108.

V českém prostředí byli předchůdci Komenského Petr Chelčický, vl. jm. patrně Petr Záhorka ze Záhorčí (1379 – asi 1460), a zejména jeho díla *O boji duchovním* (1421) a *Siel' viery pravej* (asi z první poloviny třicátých let 15. století, tištěno 1521) a jím inspirovaná Jednota bratrská. Chelčický tvořil pod vlivem Johna Wycliffa a Jana Husa, jeho myšlenky přijala nejen Jednota bratrská, ale i církve protestantského typu (quakeři, baptisté), v irénismu nebo pacifismu byl předchůdcem Erasma Rotterdamského.

Dnes je už doložen jeho vliv na Lva Tolstého a jeho prostřednictvím na Gándhího, Martina Luthera Kinga a další stoupence nenásilí. Na poli mezinárodní politiky realizoval smířčí tendence Jiří z Poděbrad ve svém projektu *Tractatus pacis toti Christianitati fiendae*, neboli Dohoda o míru veškerého křesťanstva nebo *Cultus pacis* nebo *Tractatus pacis*, diplomatický projekt k dosažení míru a spolupráce a oproti projektu středověké křesťanské říše šlo o vytváření společenství nezávislých evropských národních států.

Nebudeme nyní bádát o diferenciaci pojmů irénismus a pacifismus nebo jejich širším sémantickém okruhu ze stanoviska teologického, etického nebo politického či politologického, spíše poukážeme na jejich místo ve slovanských literaturách a obecně ve světové literatuře. Na české souvislosti v případě Komenského jsme již upozornili; v slovanských literaturách má téma irénismu významné místo s ohledem na historii Slovanů ve střední, východní a jihovýchodní Evropě. V Evropě a USA jsou to stovky děl, např. slavné romány Ericha Marii Remarqu, Romaina Rollanda, Julese Romainse (rodným jménem Louis Henri Jean Farigoule, představitel tzv. unanimismu, který měl v mládí blízko k umělecké komuně Abbaye de Créteil/Opatství, již představovali Georges Duhamel, Charles Vildrac a jiní), ale také díla Stephena Cranea, Jamese Jonese a také skupiny amerických židovských spisovatelů spjatých s východní Evropou, např. Normana Mailera (otec litevský Žid), Josepha Hellera (rodíče ruští Židé), Philipa Rotha (z haličské židovské rodiny), Šoloma Alejchema (Šolom Rabinovič) rodáka z ukrajinské Perejaslavi (nyní Chmelnyckyj), ale i dnes zapomínaní angličtí edwardiánští básníci jako Algernon Charles Swinburne a básníci první světové války, např. Rupert Brooke² nebo Siegfried Lorraine Sassoon.

Brněnská slavistika se tématu irénismu příležitostně dotýká na různých konferencích a v různých publikačních výstupech na bázi spolupráce Ústavu slavistiky a profesních slavistických spolků (Česká asociace slavistů, Středoevropské centrum slovanských studií, Slavistická společnost Franka Wollmana). Jde zejména o kongresy českých slavistů (první se konal v Plzni roku 2007), konference o střední Evropě, o komparatistické tradici pražsko-brněnské vědecké školy Franka a Slavomíra Wollmanových a tradiční česko-slovenské konference s publikačními výstupy nazvanými Brněnské texty k slovakistice.³ Lze uzavřít,

2 Slavná je báseň *Mrtví/The Dead*: „*These hearts were woven of human joys and cares,/ Washed marvellously with sorrow, swift to mirth./The years had given them kindness. Dawn was theirs,/ And sunset, and the colours of the earth./ These had seen movement, and heard music; known/ Slumber and waking; loved; gone proudly friended; Felt the quick stir of wonder; sat alone;/ Touched flowers and furs and cheeks./ All this is ended [...].*“ (Cit. podle *The Collected Poems of Rupert Brooke with an introduction by George Edward Woodberry and a biographical note by Margaret Lavington*. New York: Dodd, Mead and Company 1934, původně 1915).

3 Viz poslední výstupy *Česká a slovenská slavistická komparatistika a wollmanovská tradice*. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Česká asociace slavistů – Jan Sojnek-Galium, 2022; *Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí III*. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií – Jan Sojnek, 2022; POSPÍŠIL, Ivo: *Slovakistické reflexe*. Brno: Česká asociace slavistů – Jan Sojnek-Galium, 2017. V nich viz naše studie:

že téma irénismu a jeho transcendence, v jistém smyslu v literatuře centrální a integrační, prochází jako spodní, poněkud skrytý proud těmito badatelskými okruhy. Přímo se tohoto problému týká kolektivní monografie redigovaná Václavem Štěpánkem.⁴

Od roku 1923 působil na Masarykově univerzitě jako smluvní profesor Sergij Vilinskij (1876–1950), jemuž jsme věnovali řadu studií publikovaných v Rakousku, Polsku, Rusku a na Ukrajině. Jeho syn Valerij, v podstatě tragická postava československých dějin, byl přívržencem křesťanské církevní unie, autorem řady polozapomenutých knih a statí, takže i v tomto úzkém slova smyslu můžeme na téma irénismu v Brně navazovat.⁵

Motivací našeho zájmu o tento tematický okruh v slovanských literaturách, které jsou hlavním předmětem literárněvědné slavistiky, ale i v celém komplexu světové literatury, je jeho význam nadčasový, jeho přesahy a heterogenita a široké souvislosti.

Wollmanova studie Duch a celistvost slovanské slovesnosti: jen retro, nebo živá koncepce? In: Česká a slovenská slavistická komparatistika a wollmanovská tradice. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Česká asociace slavistů – Jan Sojnek-Galium, 2022, s. 167–178; *Frank Wollman a střední Evropa*. In: Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí III. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií – Jan Sojnek, 2022, s. 139–154; týž: *Dlhá a bohatá tradícia. História a kľúčové problémy brnianskych česko-slovenských konferencií, 1997–2017*. Slovenské pohľady, 2018, č. 3, s. 27–33.

- 4 *Velká válka a areálové souvislosti: Kultura, literatura a kulturní historie slovanských národů*. Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 5. Ed. série Ivo Pospíšil. Edice Brno – Bělehrad, sv. 1. Ed. edice Václav Štěpánek. Brno – Bělehrad: Masarykova univerzita, 2014. Ve svazku viz naši stať: *Velká válka jako velké selhání a dnešní politika – vědomí souvislostí*. In: *Velká válka a areálové souvislosti: Kultura, literatura a kulturní historie slovanských národů*. Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 5. Ed. série Ivo Pospíšil. Edice Brno – Bělehrad, sv. 1. Ed. edice Václav Štěpánek. Brno: Masarykova univerzita 2014, s. 17–24.
- 5 Viz HULTSCH, Anne: *Ein Russe in der Tschechoslowakei. Leben und Werk des Publizisten Valerij S. Vilinskij (1903–1955)*. Köln: Böhlau, 2010. Někdejší doktorandka prof. Ludgera Udolpha, nyní emerita Technische Universität, Dresden, se opírala i o moje stati o Valerijově otci Sergiji Vilinském, zejména: VILINSKIJ, Valerij: *Rus se dívá na ČSR*. Praha: Václav Petr, 1931. Pro zajímavost: autorem obálky je malíř, sochař a architekt Josef Kaplický, otec proslulého architekta Jana Kaplického (1937–2009). Viz také naše předchozí studie: *Sergij Vilinskij an der Masaryk-Universität in Brünn: Fakten und Zusammenhänge*. Wiener Slavistisches Jahrbuch, Bd. 42, 1996, s. 223–230; *Významné osobnosti naší univerzity. Zakladatel literárněvědné rusistiky na Masarykově univerzitě (Sergij Grigorovič Vilinskij, 1876–1950)*. Universitas, 2000, č. 1, s. 36–38; *Dva moravští slavisté: Alois Augustin Vrzal a Sergij Grigorovič Vilinskij*. Slavia Occidentalis (Poznaň) 57, 2000, s. 219–233; *Izmenenje temy i metoda – Sergij Vilinskij v Univerziteti im. Masarika*. Russkij jazyk kak inoslavjanskij (<http://www.slavistikodrustvo.org.rs/izdanja/RJKI.htm>), vypusk IV, Sovremennoje izučenje ruskogo jazyka i ruskoj kulture v inoslavjanskom okruženii, Slavističeskoje obščestvo Serbii, Beograd 2012, s. 7–19; VILINSKÝ, Valerij: *Dílo P. Augustina Vrzala*. Archa (Olomouc) 17, 1929, č. 3, s. 229–238; viz ŽÁČEK, Pavel: *V–101 (Valerij Vilinskij): agent, ze kterého se dalo žít*. In: Matej Medvecký (Ed.): *Posledné a prvé slobodné(?) volby – 1946, 1990*. Zborník z odborného seminára. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2006, s. 102–159; KAPLAN, Karel: *Protistátní bezpečnost. 1945–1948. Historie vzniku a působení STB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007; PUTNA, Martin C.: *Hořký život Rusů v Čechách*. http://www.lidovky.cz/putna-horky-zivot-rusu-v-cechach-do8-/nazory.aspx?c=A111118_183244_In_nazory_ape, staženo 13. 8. 2016, 9:39.

Karel Čapek inspirativní a kontroverzní: na hraně věcné a krásné literatury

Karel Čapek, o něco méně Josef jako spisovatel, byl a je mým oblíbeným autorem. Kdysi mě zaujal čapkolog Miroslav Halík (otec Tomáše Halíka), který v brožuře o Čapkově pohřbu ukázal na zbabělost a stádnost české intelektuální elity; četl jsem knihy a studie Sergeje Nikolského, který pro nás Čapka zachránil v padesátých letech 20. století (v čemž hrál Halík také klíčovou roli), a Olega Maleviče, které jsem později poznal osobně, psal jsem o nich.⁶ O Čapkovi jsem začal psát v druhé polovině osmdesátých let 20. století a s ním je v mé paměti spojena i konference o Karlu Čapkovi, která se konala v Berlíně a končila v den pádu berlínské zdi 11. 11. 1989; celá tato událost byla dobově významná a mnohé předjímala. Na počátku devadesátých let minulého století jsem měl v rámci odborného semináře na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity přednášku o Karlu Čapkovi a Vladimíru Těndrjakovovi, které se speciálně zúčastnil Dionýz Ďurišin a strávili jsme několik hodin v rozhovoru o jeho koncepci meziliterárnosti. Další stati mi vycházely postupně v Polsku (Lublin, Lodž) a Slovinsku (Lublaň). Naposledy to byla studie v mezinárodní revue *Mirgorod* o Čapkovi jako analytika hrozeb a katastrof.⁷

6 *Zasvěcené knihy nestárnoucího bohemisty (Sergej Nikolskij)*. KAM – příloha 2002, č. 9, s. VIII–IX; *Za Sergejem Vasiljevičem Nikolským (1922–2015)*. *Slavica litteraria* X 18, 2005, č. 1, s. 193–196.

7 Viz BRADBROOK, Bohuslava: *Karel Čapek. In Pursuit of Truth, Tolerance, and Trust*. Brighton: Sussex Academic Press, 1998; též: *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2005. Viz MALEVIČ, Oleg: *Karel Čapek. Kritiko-biografický очерk*. Moskva, 1968; též: *Vladislav Vančura. Kritiko-biografický очерk*. Leningrad, 1973; též: *Bratři Čapkovi*. Praha: Ivo Železný, 1999; též: *Osobitost české literatury*. Praha: Malvern, 2009. Text Sergeje Nikolského o Karlu Čapkovi jako předmluva k výboru z Karla Čapka, který vyšel v naklad. Goslitizdat roku 1950, byl ihned přeložen do češtiny, a tak byla osobnost autora v ČR rehabilitována a on se začal znovu vydávat, byť výběrově (NIKOLSKIJ, Sergej: *Karel Čapek*. Přel. Kamila Jiroudková. Poznámkami a vysvětlivkami opatřil Miroslav Halík. Praha: Československý spisovatel, 1952). Z Nikolského prací o K. Čapkovi uvádíme: *Fantastičeskije proizvedenija Karela Čapeka. R.U.R.; Sredstvo Makropulosa; Vojna s salamandrami; Fantastičeskije rassказы*. Moskva: Mir, 1966; *Karel Čapek – fantast i satirik. Fabrika Absoluta. Belaja boleznj*. Moskva: Molodaja gvardija, 1967; *Roman Karela Čapeka Vojna s salamandrami: struktura i žanr*. Moskva: Nauka, 1968; *Nad stranicami antiutopij K. Čapeka i M. Bulgakova. Poetika skrytych motivov*. Moskva, 2009. Sergej Nikolskij nově pohlédl i na postavu Švejka (viz jeho knihu *Istorija obraza Švejka*. См, нашу рецензию: *Zasvěcené knihy nestárnoucího bohemisty (Sergej Nikolskij)*. KAM – příloha 2002, č. 9, s. VIII–IX. Viz u nás se souhlasem autora publikovaný úryvek: *Poetika zašifrovaných motivov i paralelních semantičeských polej* (Novaja rusistika, 2012, č. 1, s. 55–67). Viz naše studie: *Jedna česko-ruská literární spirála (Dostojevskij – Čapek – Těndrjakov)*. Československá rusistika, 1990, č. 5, s. 257–265; *Dva poljusa bytija: anglo-amerikanskij empirizm-pragmatizm i „ruskaja tema“ u Karla Čapeka*. In: *Związki między literaturami narodów słowiańskich w XIX i XX wieku*. Pod redakcją Witolda Kowalczyka. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999, s. 225–233; *Karel Čapek – przypadek prawie zapomnianego mistrza człowieczeństwa i tolerancji*. In: *Dyskursy i przestrzenie (nie)TOLERANCJI*. Pod redakcją Grzegorza Gadzy – Ireny Hübner – Jarosława Pluciennika. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2008, s. 109–118; *Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych*. *Primerjalna književnost (Ljubljana)* 33, 2010, č. 1, s. 131–142; *Personální četba mezi estetikou produkce a recepcí*. Pavol Winczer: *Literatúra v hľadaní čitateľa* (20. roky: Karel Čapek, Ilja Erenburg). Bratislava: Veda, 2013. *Opera Slavica* 24, 2014, č. 1, s. 67–69; *Karel Čapek kak analitik ugroz i katastrof*. *Karel Čapek as an Analyst of Threats and Disasters*. *Mirgorod* 19, 2022, č. 1, s. 122–134. *Co zbylo z našeho/jejich humanismu*. *Proudy* 2018, č. 2. www.phil.muni.cz/journal/proudy/revue/ceterum/2018/2/pospissil_co_zbylo_z_humanismu.php#articleBegin.

Bylo by jistě možné vybrat jako výraznější případ irénismu řadu jiných autorů ze slovanských literatur, včetně západoslovanských, tedy i české než právě zdánlivě kosmopolitního Karla Čapka, jehož hry napsané dílem s jeho bratrem Josefem ovládaly svého času jeviště v různých zemích, zejména anglosaských. Kolik se toho o Čapkovi kdysi napsalo – to jsou tisíce stran, ale i v poslední době o Čapka zavádil kdekdo. Například 25. 1. 2021 si kulturní veřejnost připomněla 100. výročí uvedení divadelní hry *RUR* v pražském Národním divadle. Problém umělé inteligence a pandemie ukázal na aktuálnost nejen *RUR*, ale také *Bílá nemoc*. Toho všeho se týkala mezinárodní online konference *The Days After: Etická dilemata industriální a post-industriální společnosti* v divadle 20. a 21. století ve světle divadelních her Karla Čapka *RUR* a *Bílá nemoc* (26.–27. 1. 2021). Potěšující je účast mladých vědců. A právě zde, když pomíneme různé souvislosti zmiňované také v mých statích, jež se Čapka týkaly, narážíme na periferii, okraj irénismu, neboť Čapek jako analytik hrozeb a katastrof je současně skrytým, podprahovým analytikem irénismu, jeho viditelných, ale i odvrácených stran, něčeho, co objímá celé jeho dílo.⁸

Krátce po vánočních svátcích roku 2022 zemřel snad poslední profesor české literatury na Britských ostrovech Robert Burton Pynsent (20. 12. 1943 Milliken Park – 28. 12. 2022 Colchester). Zesnulý vystudoval v letech 1963–1969 germanistiku, bohemistiku a slovakistiku na Churchill College v Cambridgi, (jeho učitelem české literatury byl Karel Brušák, 1913–2004), PhD. získal roku 1970, roku 1991 se stal profesorem. Po několikaletém působení na univerzitě v Kolíně nad Rýnem přednášel až do konce života na Slavonic and East European Studies Londýnské univerzity.⁹

Nelze neuvést dvě události z Pynsentova života, které vzbudily snad největší kontroverze a které se týkají i Karla Čapka: prohlášení v *Timesech* jako protest proti udělení Nobelovy ceny za literaturu Jaroslavu Seifertovi (podepsali je jeho učitel z Cambridge Karel Brušák, on sám a David Short) a jeho jednoznačný názor na Karla Čapka, který se může jevit až jako posedlost; čím více vzbuzoval rozruch jeho údajný výrok, že zná jen jednoho Čapka české literatury, a to Karla Matěje Čapka-Choda, neboť Karla Čapka pokládá za novináře, tím více se o něm vyjadřoval, často jen ve zmínkách a narážkách. Je tomu tak ostatně i v onom prohlášení v *Timesech* formulovaném jako tradiční dopis redakci ze dne 20. 10. 1984, kde Seiferta prezentuje jako „tichošlápka“, který v tom dokonce Čapka překonal („[...] *Karel Capek was of such pussyfooting mediocrity that he might easily have been given the prize. Seifert has far outpussied Capek in his footing*“). I když charakter udělování Nobelovy ceny za literaturu naplnil a v lecčems i překonal Pynsentovy kritické pohledy, signatáři se poněkud unáhli, neboť sám Seifert, pokud se dobře pamatují, si sám uvědomoval svou citlivou pozici a říkal, že cenu přijímá jakoby za celou svou básnickou generaci: poměřovat kvalitu Seiferta, Nezvala, Halase nebo Holana, což byl, jak tvrdil brněnský germanista a nordista J. B. Michl ve své knize o Nobelově ceně za literaturu *Laureatus & Laureata* (1995), v té době jediným českým kandidátem, ale mezitím zemřel (1980). Signatáři tam ještě zmiňují jako vážného kandidáta Jaroslava Vrchlického, ale myslím,

8 Úvahy o irénismu a zorných úhlech Karla Čapka opíráme o texty děl Karla Čapka dle ČAPEK, Karel: *Spisy* (27 svazků). Praha: Československý/Český spisovatel, 1981–1995 (27 svazků).

9 Viz náš nekrolog: *Náš přítel na ostrově Velká Británie (Památce Roberta Burtona Pynsenta)*. *Slavica litteraria* 26, 2023, č. 1, s. 119–124.

že kromě Čapka jsou tu i další, jež jsou zmíněni i v Michlově knize o českých návrzích, hlavně Otokar Březina. Názor na Karla Čapka jako na vyjadřovatele maloměšťáctví (petite bourgeoisie/petty bourgeoisie) není ovšem ojedinělý, sentimentalitu a sentimentální nasládllost, stejně jako „malého člověka“ mu vytýkali i jiní. K tomu snad jen poznámka: A není i toto, tedy adorace malého člověka a jeho citů součástí literatury, třeba i velké? K Pynsentovým krajnostem spojeným s Čapkem patří i souvislosti kolem knihy naší krajaneky Bohuslavy Bradbrookové (1922–2019), s níž jsem se seznámil na kongresu ICCEES (tehdy ještě ICSEES) v anglickém Harrogradu roku 1990. V roce 1998 připravila k vydání knihu o Karlu Čapkovi s cílem obnovit zájem o tohoto kdysi právě v Británii a USA kultovního spisovatele, který je nyní pozapomenut, pokud ne zcela odsunut do pozadí.¹⁰ Po přestěhování do České republiky a do své smrti ve věku 97 let stihla napsat ještě paměti, sestavit čítanku české literatury pro Brity apod.¹¹ A nelze zapomenout ani na dávnější bibliografii českého anglisty Otakara Vočadla, žáka Viléma Mathesia, lektora češtiny na pozdějším Pynsentově londýnském působišti, průvodce Karla Čapka po Anglii v předvečer jeho Anglických listů, do jehož pozdních kulturologických pojednání v Lidové demokracii jsem se v šedesátých a na počátku sedmdesátých let minulého století rád začítal.¹²

Od listopadového převratu přednášela například v Olomouci o anglické klasice, pozval jsem ji také na přednášku na brněnský Ústav slavistiky. Poté se naše kontakty, jakmile o ni projevíli zájem v pražském centru, přerušily. Tehdy (1998) jsme však s Bohuslavou Bradbrookovou jeli do Oxfordu, kde jsme se ptali mimo jiné slavného Jamese Naughtona (zemřel 2014), co na takovou knihu říká, a ten ji zdvořile pochválil a zejména zdůraznil nezbytnost nových překladů Čapkova díla. V onom roce 1998 se zabývala zejména očekávanou reakcí Karla Brušáka a jeho žáka Roberta Pynsenta, jejichž názor na Čapka dobře znala, což se dílem naplnilo (viz soubornou recenzi na několik čapkologických děl¹³).

Z uvedeného je vidět, že osobnost Karla Čapka neztratila nic podstatného ze své inspirativnosti a tím i přirozené kontroverznosti. Podstatným, ale jen zdánlivým rozporům jeho díla je právě onen Pynsentem uváděný žurnalismus kontra estetická, poetická

- 10 BRADBROOK, Bohuslava: *Karel Čapek: In Pursuit of Truth, Tolerance, and Trust*. Brighton: Sussex Academic Press, 1998; česky vzornou péčí redaktorky Dany Pokorné jako *Karel Čapek: hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006; s poněkud v češtině umělými aliteracemi a tím i s posuny významu.
- 11 BRADBROOK, Bohuslava: *Británie – můj osud. Ze vzpomínek a korespondence*. Praha: ARSCI, 2011; táz: *A Handbook of Czech Prose Writing*. Brighton: Sussex Academic Press, 2007; *The Liberating Beauty of Little Things. Decision, Adversity & Reckoning in a Refugee's Journey from Prague to Cambridge*. Cambridge: Alpha Press, 2000; čes. Osvobozující krása malých věcí. Uprchlíká odyssea z Prahy do Cambridge. Brno: Prius, 2022.
- 12 Otakar Vočadlo (1895–1974), *professor of English, Charles University, Prague. Biography and Bibliography of His Works*. Ed. by B. R. Bradbrook and L. Vočadlová. Bangor: [s.n.], 1980. Souvislosti jeho osobnosti s Vilémem Mathesiem a Reném Wellkem jsou zmíněny v knize POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA Miloš: *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.
- 13 PYNSENT, Robert: *Tolerance and the Karel Čapek Myth. Karel Čapek. In Pursuit of Truth, Tolerance, and Trust by Bohuslava R. Bradbrook; Vzpomínky by Jarmila Čapková, Jiří Opelík; Čeští spisovatelé o toleranci by Daniela Fischerová, Petr A. Bílek, Václav Daněk, Pavel Janoušek; Čapci očima rodiny by Helena Koželuhová, Jaromír Slomek; Žijí jako nikdo z nás. O Karlu Čapkovi by Olga Scheinpflugová, František Černý; Česká xenofobie by Petr Žantovský*. The Slavonic and East European Review 78, 2000, č. 2, s. 331–353.

hodnota literatury. Karel Čapek ve stopách velkých Rusů 19. století dokázal přetavit své novinářství, ideologické debaty, etickou a didaktickou funkci svých děl do roviny estetické a poetické,¹⁴ ale současně se uvedená publicističnost nikdy neztratila, přecházela od jedné roviny textu do druhé, a jeho dílo tak stojí – stejně jako většina dnešních, především anglosaských, ale i jiných bestsellerů¹⁵ – na pomezí krásné a věcné literatury; ostatně není náhoda, že jádrem jeho díla jsou témata vědeckofantastická, která se pohybují právě na této hraně.

Skrytý irénismus v síti znejistění, relativizace a skepse

V nedávné studii jsme Karla Čapka nazvali analytikem hrozeb a katastrof,¹⁶ ale je zřejmé, že pod povrchem této tematické a žánrové dominanty se odehrává touha po nápravě v duchu Komenského, směřování k smíření a nalezení pevného bodu. Na počátku Čapkovy tvůrčí cesty je znejistění a relativizace; Einsteinovu dobu nelze zapřít, Čapkova generace narozená v devadesátých letech předminulého století byla novými objevy přímo zasažena ještě více než zase jinými jejich předchůdci z fin de siècle, kteří v době Čapkova narození již vytvářeli svá díla, tedy např. česká dekadence. Linie znejistění jde od povídek *Zářivé hlubiny* (1916) napsaných s bratrem Josefem, přes *Krakoňskou zahradu*, prózy vytvářené v letech 1908–1911 (vydané až 1918) a hlavně *Boží muka* (1917) a *Trapné povídky* (1921). Na jedné straně francouzská literatura, jejíž moderní větev zprostředkoval českému čtenáři a zejména přicházející básnické generaci, na druhé straně americký pragmatismus a tzv. ruské téma byly ony okruhy, jimiž v českém prostředí kompenzoval působení německé filozofie a literatury. *Francouzská poezie nové doby* vznikala z větší části v roce 1916 uprostřed a pod tlakem války. Poezii Baudelaira, Verlaina, Rimbauda, Mallarmého, Moréas, De Régniera, Le Roy, Forta, Apollinaira, Vildraca, Romainse a dalších však Čapek natrvalo opouští a vrací se k ní jen jako ke vzpomínce na mládí. V roce 1910 rozebírá Čapek v semináři u Arna Nováka grotesku v moderní německé literatuře, v letech 1911–1912 píše u Arnošta Krause práci o Faustovi (text se nedochoval) a konečně v roce 1914 čte v semináři Františka Krejčího práci o pragmatismu a souběžně píše

14 Ruský kritik V. G. Bělinskij (1811–1948) takto viděl i sílu povídek N. V. Gogola ve své proslulé stati *O ruské povídce a povídkách pana Gogola (O ruských pověstech a pověstech g. Gogolja. Arabeski i Mirgorod, 1835*, viz http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0320.shtml, 5. 7. 2023, 9:32), nazývá je „reálnou poezií“ oproti „ideální poezii“ (kontrast realismu a romantismu), jež dokáže poetizovat (jinak: přetavit do estetické, umělecké roviny) všednodenní banalitu.

15 Viz naše stati *Česká a slovenská próza: problém typologie*. In: Kontúry voľnosti. Typológia slovenských a českých textov na prelome 20. a 21. storočia z hľadiska lingvistiky, štylistiky, poetiky a genológie. Eds. Marián Kamenčík – Emília Nemcová – Ivo Pospíšil. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka a literatúry, 2010, s. 170–195; *Žánrová hledání na hraně a na okraji (Studie k některým dílům slovenské a české prózy posledních let)*. In: Emília Nemcová – Ivo Pospíšil (Eds.): *Pramene a křižovatky (Slovensko-české literárne paralely v súčasnosti)*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, 2012, s. 103–181; *Konfrontácie Sugestivita na hraně fact and fiction* (Anton Baláz: *Povedz slovo čisté*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2017). Romboid, 2018, č. 1–2, s. 39–42.

16 POSPÍŠIL, Ivo: *Karel Čapek kak analitik ugroz i katastrof. Karel Čapek as an Analyst of Threats and Disasters*. Mirgorod 19, 2022, č. 1, s. 122–134.

studii *Poměr estetiky a dějin umění*, která vyústila v disertaci z roku 1915 *Objektivní metoda v estetice se zřením k výtvarnému umění*. Seminární práce o pragmatismu vyšla poprvé pod názvem *Pragmatismus čili Filosofie praktického života* v roku 1918 u Topiče jako 34. svazek řady populárně naučné četby *Duch a svět*, podruhé pak v roku 1925. Rok před čtením práce o pragmatismu se Čapek v pojednání *Směry v nejnovější estetice* (1913) zamýšlí nad estetickým relativismem a ve zmíněné disertaci se dosti jednoznačně staví proti „estetice produkce“ a mluví o porozumění a vcítění. I když za tím zřetelně vystupuje Diltheyova duchovnědávající, mnohá ze slovních vyjádření anticipují leccos z Gadamera a Jausse. Groteska, Faust, harmonie krásna, pragmatismus a překládání francouzské moderny – někde v tomto kadlubu se rodí – řečeno velmi rusky – „prokleté otázky“, na něž Čapek odpovídal testováním francouzské moderny, ruského extrémismu a anglosaské praktičnosti a odpověděl opuštěním poezie. Americký pragmatismus a ruský mravní maximalismus nepřestávají v jeho díle žít, a dokonce se stávají novými, byť protikladnými nosníky, na nichž jeho dílo spočívá. V práci o pragmatismu, který sleduje od prvního podnětu Charlese Peirce z roku 1878 až k zralým pracím Williama Jamese (1842–1910 – *Základy psychologie*, 1890; *Vůle věřit*, 1897) a Johna Deweye (1859–1952 – *Psychologie*, 1896; *Studie z logické teorie*, 1903; *Jak myslíme*, 1920), Čapek ukazuje jako klíčový spor mezi empirismem a racionalismem.⁶ Přesně v roce vydání Čapkovy seminární práce vychází v USA nový spis Johna Deweye *Reconstruction in Philosophy*, česky pak roku 1929 pod názvem *Rekonstrukce ve filozofii* (v českém doslovu Josefa Schütznera je přímo uveden pojem „přestavba“, snad bychom mohli užít i slova „obnova“). Dewey v návaznosti na utilitarismus Jeremyho Benthamu a jeho „greatest happiness principle“ vychází z konstatování krize moderního člověka a světa, který spočívá v převaze „nabývacích pudů“ na úkor tvořivých.¹⁷ Utilitarismus je Deweyovi blízký, ale odmítá jeho jednoznačnost, jednosměrnost, jeden cíl, což už prý neodpovídá různotvarosti moderního světa. Čapkovým potřebám vycházela teorie pragmatismu vstříc jako reakce na propasti, které před lidstvem otvírá moderní relativismus v přírodních vědách a v moderní literatuře: ona nejistota, v níž člověk nenachází záchytný bod. Explicitně to vykládá v 9. kapitole své seminární práce o pragmatismu před tzv. Paterem dodatků, jimiž byla práce později doplněna, kde píše o tom, že spoléhání na činný život nemá potřebu vytvářet filozofii pragmatismu – tu vyvolává až úpadek a tíseň. Zde se už začínáme dotýkat čtveřice antinomických pojmů, které z Čapkova díla vyčnívají: individualismus kontra kolektivismus a totalita kontra pluralita. Totální krize společnosti, věd a umění, jak se projevila v období „konce století“, otevřela před Čapkem řadu nových cest: moderní poezii, relativistickou filozofii, ale také „prokleté otázky“ ruské literatury vlekloucí na sám pokraj lidského rozumu. Alexandr Matuška v knize *Člověk proti zkáze* (česky 1963) poukazuje již na počátku na složitou strukturu uměleckých jevů, které do Čapkova díla vstupovaly. Přitom je to právě on, kdo se zmiňuje (snad ještě kromě O. Maleviče a S. Nikolského) o ruském tématu v Čapkově díle, které jde ruku v ruce se sklonem k francouzské kultuře a anglosaskému myšlení – nepodceňujeme však ani německou myšlenkovou tradici, která je v leccos bližší ruskému maximalismu, zejména touhou po sepětí jedinečného a obecného, člověka a kosmu. Zatímco

17 Viz druhou kapitolu *Filozofické pozadí: dialog s utilitarismem* z knihy *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*. Brno: Blok, 1986.

vlivné linie německého myšlení směřovaly k racionálnímu uchopení velkých systémů, podstatnou ruskou tradicí bylo transcendentální pojetí vztahu člověka a kosmu: na jedné straně uzavírání systému, hledání určujícího činitele, spojující článek (apriorní ideje, absolutní idea), na straně druhé rozevírání systému, jeho destrukce, směřování na sám pokraj rozumu, k propastem (kolikrát se jen toto slovo v ruské literatuře u rozmanitých generací opakuje!). V souvislosti s tématem Karel Čapek a ruská literatura se tradičně uvádějí L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij, A. P. Čechov, L. Andrejev a M. Gorkij a ovšem stať *Literární poznámky o lidskosti* (1911), kde se píše přímo o Dostojevském.¹⁸

Boží muka (1917) a *Trapné povídky* (1921) jsou poměrně raným uměleckým obrazem sváru mezi racionalitou a iracionalitou, absolutní pravdou a relativními pravdami, ať už jde o *Šlápěj* a *Elegii* rozvíjející téma rozumem neuchopitelného zjevení, nebo o *Lídu* a *Milostnou píseň* předvádějící záhady lásky, nebo *Horu* vtíravě připomínající Wellsova *Neviditelného* [The Invisible Man, 1897]. Obdobně jsou koncipovány miniatury *Utkvění času*, *Ztracená cesta* nebo *Čekárna* či *Nápis*, v nichž se zdánlivě běžné jevy (bloudění, čekání nebo nápis nad postelí nemocného učiněný jeho vlastní rukou) ukazují jako záhadné a mučivé, trýznivé a účast vzbuzující. V *Trapných povídkách* sílí téma ublížení a uražení (*Uražený*), sociální a psychické deprese, sklíčenosti a lítosti (*Na zámku*, *Otcové*, *Tři*). Noetická krize vyplývá z rozpornosti hodnoty a z nekonečné proměny hodnotového žebříčku: co je vysoko, klesá, co je nízko, stoupá, slabé se stává silným a silné slábne. Symbolem této noetické nejistoty je šlápěj: jev vágní i určitý zároveň, s nímž Čapek pracuje od *Božích muk* až po „kapesní povídky“, symbol, který vyrostl z dobové obraznosti a má protějšky jinde (viz J. Deml). Tato noetická nerovnost je tu vyjádřena vysokou frekvencí slova „tedy“, které tvoří most od jedné výpovědi k druhé, ukazuje na to, že cíle výpovědi nebylo dosaženo, že bude mít a má své pokračování jinde, v jiných výpovědích („*Co tedy jste chtěl říci? ... jak je to tedy s tou duší... sedněme si tedy ... To tedy mi vysvětlilo...*“) – srovnajme s frekvencí slov „vdrug“ a „vnezapno“ u Dostojevského – oba vidí svět jako nehotovou, polyfonní strukturu. Jestliže tento rys prózy F. Dostojevského objevil M. Bachtin, u Čapka byl tímto interpretem Arne Novák, který svůj příspěvek v Lidových novinách z 5. 12. 1934 o Obyčejném životě přímo nazval *Román mnohohlasý*.¹⁹ Oba autoři však současně hledají etickou strukturu, která by tento noetický a ontický polyfonismus spoutávala: oba se přitom dostávají do kontaktu s křesťanstvím (Dostojevskij s ideálem teokracie, Čapek s antropomorfizací religiózních východisek). Zatímco Dostojevskij tím vlastně jen prohlubuje noetickou i ontickou nejednoznačnost do kosmických rozměrů v *Bratřech Karamazovových*, Čapek tuto mnohost svádí do jednoho bodu, ukazuje na děsivou jednoduchost principu, jímž se řídí úzkost vzbuzující mnohotvárnost člověka a světa. V *Povídkách* z jed-

18 Viz použitou literaturu: POSPÍŠIL, Ivo: *Jedna česko-ruská literární spirála*. Československá rusistika, 1990, č. 5, s. 257–265; též: *Potíže s Karlem Čapkem*. In: Studie z literárněvědné slavistiky. Ed. Ivan Dorovský. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 94–100; ČAPEK, Karel: *Francouzská poezie (Překlady)*. Praha: Fr. Borový, 1936; též: *Univerzitní studie*. Praha: Československý spisovatel, 1987; DEWEY, John: *Rekonstrukce ve filozofii*. Praha: Sfinx – Bohumil Janda, 1929; POSPÍŠIL, Ivo: *Individualita a proud: Lev Tolstoj a ruská moderna*. In: Problémy ruskej moderny. Nitra: UKF, 1993, s. 95–103; MATUŠKA, Alexander: *Člověk proti zkáze. Pokus o K. Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 39. KUDĚLKA, Viktor: *Boje o K. Čapka*. Praha: Academia, 1987.

19 NOVÁK, Arne: *Karel Čapek, Obyčejný život*. Lidové noviny, 1934, 5/12.

né kapsy a v *Povídkách z druhé kapsy* (1929) je toto napětí často překonáváno humorem, který však nijak neoslazuje relativnost předkládaných pravd (viz povídka *Jasnovidec*, v níž záměna dopisu bratrovraha s poznámkami státního zástupce vede k úlevné konstataci, ale pak se znovu otvírá do propasti, neboť státní zástupce má přesně ony vrahy vlastní). Jednoduchý, polidštěný princip (*Ukradený spis 139-VIII, odd. C, Básník*) má však za sebou vždy něco z iracionality, která se naplno rozevírá v povídce *Sbírka známek*, jež představuje ideový a tvarový předstupeň trilogie: totiž v tématu životní dráhy a iracionality ve výběru možných cest. Téma životních variant se pak naplno otvírá v *Hordubalovi* (1933), *Povětroni* (1934) a zejména v *Obyčejném životě* (1934), kde kontrast mezi životem na tiché železniční stanici a potenciálními možnostmi (básník, bohém) ústí až v úvahu o tom, že člověk se už biologicky rodí jako mnohost a teprve vývoj a okolnosti z něj udělají jedince: „*Mohly se setkat dva jiné z milionů zárodků, a byl by to jiný člověk; nebyl bych to potom já, nýbrž jakýsi neznámý bratr [...] A co, človče, je-li ta mnohost osudů, která je v nás, zástupem těch možných a nenarozených bratrů? Třeba jen jeden z nich by byl truhlářem a druhý hrdinou; jeden by to přivedl daleko a jiný by žil jako žebrák u chrámových dveří [...] Možná, že to, co jsem prostě bral jako svůj život, byl náš život; nás, kteří jsme dávno žili a umřeli, i nás, kteří jsme se ani nenarodili a jenom jsme mohli být.*“²⁰ Právě tuto pasáž měl na mysli A. Matuška, když napsal, že v Čapkovi nachází „vábení nirvány“. Polyvariantnost života je tu vystižena (stejně, ale jinak než v Anně Kareninové) obrazem železnice, který má vztlakovou sílu symbolu (Z. Mathauser)²¹ uzavřený, ale otvírající se prostor železniční stanice, křižovatka, výhybka.

Po formulování otázek znejistění a hledání opor, kam jistě patří i relativismus *Kritiky slov* (1920), je tu Čapek jako již zmíněný analytik hrozeb a katastrof, autor *roman-feuilleton* *Továrna na absolutno* (1922). *I když to na povrchu vypadá, že jde o problém technologický, ve svém výsledku jde o důsledky etické a charakterologické: toto propojení je pro Čapka typické a souvisí se skrytým, podprahovým irénismem, který jako červená nit prochází celým autorovým dílem. V pozdějším Krakatitu (1924) jde již o moc nad lidstvem a ve svých důsledcích o možnost genocidy.* Čapek jako novinář doprovází svou beletrii útvary, které stojí na zmíněném pomezí fact a fiction; v *Povídkách z jedné kapsy* a v *Povídkách z druhé kapsy* (1929) se zračí exponování „literatury na okraji“, kterou se sympatiemi vylíčil v *Marsyasu* (1931) a její „zatížení“ relativismem různých zorných úhlů a cestou k jednoduchosti a oproštění: složitosti světa dělají do značné míry sami lidé, řešení komplikovaných problémů spočívá v přímočarosti, jednoduchosti a řádu věcí a lidí. Oporu hledá a nachází v textech starověkých, mj. v parafrázích bible (*Apokryfy*, 1932).

Na počátku stojí tedy Čapek jako analytik znejistění, posléze jako ten, kdo řád hledá v noetické trilogii *Hordubal*, *Povětrň* a *Obyčejný život* (1933–1934) a směřuje za hranice smyslově postižitelného individuálního života k jeho krajnostem a hranám až k tomu, čemu Alexander Matuška říká „vábení nirvány“: v buddhismu je individuální lidský život součástí sansárových existencí a rodí se jako mnohost (viz uváděnou pasáž z *Obyčejného života*). Bratři Čapkovi a později již jen sám Karel zkoušejí žánr dramatu i útvary prozaické.

20 ČAPEK, Karel: *Hordubal. Povětrň. Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1965, s. 339–340.

21 MATHAUSER, Zdeněk: *Metodologické meditace aneb Tajemství symbolu*. Brno: Blok, 1988.

Po raném znejistění prochází mapování lidských archetypů v spoluautorství s bratrem Josefem (*Ze života hmyzu*, 1921) a dystopická témata (*RUR*, 1920), v nichž oba bratři postupují od technologických témat k biologickým a snaží se je spojit (robot – člověk, nesmrtnost ve *Věci Makropulos*, 1922). Jasněji uviděli souvislost nových technologií s biologickými manipulacemi a vše vedou k noetickému východisku, jež překonává individuální bytí. Nakonec ale člověk zůstává jedincem, který své problémy musí řešit – ať chce nebo nechce – individuálně a ona „mnohost“ a „vábení nůvřány“ je jen přesah, jehož konce jedinec nedohlédne. Toto hledání provází nebezpečí moci, násilí a ovládání jako dominanta chování lidského rodu, jež může vést až k jeho autodestrukci. Touha po moci a ovládání lidí, genocidní tendence, člověk jako materiál, dělení lidstva na vládnoucí a ovládané, vnášení rozporů mezi lidmi a vymazávání návaznosti a paměti, která je pro ovládající nebezpečná, reflektují Puškinovy verše z *Evžena Oněgina* („*Všichni se zhlížíme v Napoleonech a dvounohých bytostí milióny jsou pro nás pouhou podnoží*“) a jeho známý výrok, že neúcta k předkům je prvním znakem nemravnosti a barbarství.²² Příčinou genocidy je člověk sám: *Válka s mloky*, marná varování X a rozhovor autora se čtenářem: *Ty to tak necháš?*

Odtud jeho jednoznačné odmítání násilí a války, ale současně opět pohledy z řady zorných úhlů, ona mnohohlasost, o níž jakoby v Bachtinově duchu píše Arne Novák ve zmíněné recenzi *Obyčejného života*²³. Ani odmítání násilí a války není však v Čapkově provedení jednosměrné. Ve *Válce s mloky* (1936) je příčinou konce lidstva lidstvo samo, člověk sám. Marně varuje alter ego autora před sebedestruktivními činy těch, kteří lidstvo ovládají. To však třeba zdůraznit: odpovědnost nese nikoli lidstvo jako celek, ale ti, kteří uzurpovali politickou a ekonomickou moc: malý človíček, jako například pan Povondra, si vše klade za vinu, na rozdíl od těch, kteří vše zavinili a měli z likvidace lidstva prospěch. Autor rozmlouvá se čtenářem, resp. se sebou, neboť autor do svého díla vstupuje zase jen jako čtenář. Ve stopách epilogů Dostojevského otvírá dílo, vytvářeje boční okno: jak to nakonec s lidstvem dopadne? Navrhuje jediné řešení: lidé si sami nepomohou, jsou ve své sebedestrukci k nezastavení, ale mohl by to zařídit nějaký vyšší mechanismus či řád: mloci se vyhubí sami, napodobující v tom lidstvo, jež se může zachránit právě tak, že jeho nejhorší vlastnosti napodobí noví vítězové. V tom je skrytý paradox Čapkovy irénismu, který se z ponorné řeky jeho díla vynořuje naplno v *Bílé nemoci*. Zde je otázka zcela jasná: všeobecný mír, který v *Bílé nemoci* hlásá dr. Galén, se zdá být jediným východiskem z lidské sebedestrukce, ale současně – jako v reflexi některých církevních stanovisek – ukazuje na odvrácenou stránku irénismu: pokud diktátor válku nezastaví, nevydáním léku Galén vlastně obětuje nevinné lidi, takže činnost mírumilovného lékaře může mít podobný výsledek jako maršálova válka – obětí jsou zase nevinní „malí“ lidé. A jeví se tak jako zvláštní, jen zdánlivě bezmocný diktátor, neboť jako on drží

22 „Мы все глядим в Наполеоны/Двуногих тварей миллионы/для нас орудие одно...“. Evžen Oněgin, kap. 2, strofa 14. „Неуважение к предкам есть первый признак безнравственности и дикости.“ Citát z nedokončené prózy/románu „Гости съезжались на дачу“ (1828). Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Romannaja oderžimost' kamerdinera Aleksandra Puškina*. Zagadnienia Rodzajów Literackich 49, z. 1–2, 2006, s. 5–22.

23 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Arne Novák jako rusista (Poznámky k textům Arna Nováka o ruské literatuře)*. SPFFBU, řada V 5–6, Bohemica litteraria, roč. 2002–2003, s. 123–127.

v šachu celé lidstvo. Z této totální deziluze, v níž je obyčejný člověk, malý člověk vždy nevinnou obětí nových Napoleonů, směřuje k dramatu *Matka*, kde již irénismus v jeho obecné absolutní podobě odmítá a vidí války jako zlo, jemuž se však musí vzdorovat zase bojem. Anebo je tu ještě soudržnost z *První party*, která se v působivém souzvuku objevuje na Čapkově pohřbu, jenž odmítlo vypravit Národní muzeum i Národní divadlo, ale zorganizovala jej katolická církev, za rakví kráčel Čapkův přítel strahovský opat, Method Zavoral a kladenský havíř.²⁴ Mnozí byli vůbec překvapeni, že Čapek byl katolík. Jiní ho chápou jako „matrikového“, jenž měl svou vlastní, osobní představu Boha, jak ji ostatně nejednou představil ve svém díle.

Vypadá to, jako by Čapek pod tlakem brutální skutečnosti přešel v *Matce* a *První partě* k společenskému aktivismu, ale v nedokončeném, až posmrtně vydaném románu *Život a dílo skladatele Foltýna*²⁵ se znovu vrací k mnohohlasosti relativismu noetické trilogie, který jako by vedl až k agnosticismu a snad i rezignaci na možnost poznání člověka a světa – výklady však jsou různé a často protikladné.²⁶ Pohlíží na život a dílo umělce z různých pozic a bere v úvahu různé vlastnosti člověka a jeho tvorby včetně problému kreativity, originality, poctivosti, plagiátorství a všude je zřetelná relativita všeho, možnost více výkladů a naopak nemožnost jednoznačného soudu. Člověk, jeho život a práce jsou vlastně tajemným jevem, jehož poznání je nekonečným řetězcem příčin, následků a juxtapozičních posloupností. A v této síti se skrývá i otázka irénismu, téma války a míru, smíření a harmonie, to vše spjaté se samotnou existencí člověka a lidstva. Od znejistění a hledání pevného bodu přes technologické hrozby a možné katastrofy k relativizaci velkých věcí a obdiv pro malého člověka, vždy s doprovodným ponorným irénismem nahlíženým ovšem z řady zorných úhlů a odvrácených stran ke krizi noetiky a zoufalství k dosažení krajní polohy v *Bílé nemoci*, jež však zase obnažuje rub absolutního irénismu, k aktivismu *Matky* a *První party* a opětovné relativizaci v *Životě a díle skladatele Foltýna*. V tomto relativismu a různosti zorných úhlů se pohybuje, jak uvedeno, i Čapkův skrytý irénismus jako vyústění hrozeb a katastrof, který má také svou odvrácenou stranu, takže ani touha po klidu a smíření nevyznívá jednoznačně, jako by ilustrovala marný zápas člověka s prostorem a časem, marnosti lidské snahy o nápravu, jak se objevuje v mýtu o Sisyfovi a v starozákonních knihách *Jób* a *Kazatel*.

24 Autorka bakalářské práce *Smrt jako symbol: Úmrtí a pohřeb Karla Čapka* (Brno: FF MU, vedoucí práce Jiří Němec) Hana MUŽOVÁ odkazuje k básni Vítězslava Nezvala *Karlu Čapkovi* (Literární noviny 46, č. 652, 28.12. 1938, s. 1): „Až k samotným kořenům do hloubi rodné země/, k hadům a štírům lepším než lidské plémě.“

25 Praha: Fr. Borový a Lidové noviny, 1939.

26 *Kniha o Čapkovi*. Red. Štěpán Vlašín. Praha: Československý spisovatel, 1988; OPELÍK, Jiří: *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívažek*. Praha: Torst, 2008; OPELÍK, Jiří: *Uklizený stůl aneb Moje druhá knížka o Karlu Čapkovi. A opět s jedním přívažkem o Josefovi*. Praha: Torst, 2016; MALEVIČ, Oleg: *Bratři Čapkové*. Přel. Hana Štěpánková. Praha: Ivo Železný, 1999.

Literatura

- BĚLINSKIJ, Vissarion: *O ruskoj povesti i povestjach g. Gogolja. Arabeski i Mirgorod*. http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0320.shtml, 5. 7. 2023, 9:32).
- BRADBROOK, Bohuslava: *A Handbook of Czech Prose Writing*. Brighton: Sussex Academic Press, 2007.
- BRADBROOK, Bohuslava: *Británie – můj osud. Ze vzpomínek a korespondence*. Praha: ARSCI, 2011.
- BRADBROOK, Bohuslava: *Karel Čapek. Hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2005.
- BRADBROOK, Bohuslava: *Karel Čapek. In Pursuit of Truth, Tolerance, and Trust*. Brighton: Sussex Academic Press, 1998.
- BRADBROOK, Bohuslava: *Karel Čapek: hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006.
- BRADBROOK, Bohuslava: *Osvobozující krása malých věcí. Uprchlíká odyssea z Prahy do Cambridge*. Brno: Prius, 2022.
- BRADBROOK, Bohuslava: *The Liberating Beauty of Little Things. Decision, Adversity & Reckoning in a Refugee's Journey from Prague to Cambridge*. Cambridge: Alpha Press, 2000.
- ČAPEK, Karel: *Francouzská poezie (Překlady)*. Praha: Fr. Borový, 1936.
- ČAPEK, Karel: *Hordubal. Povětroň. Obyčejný život*. Praha: Československý spisovatel, 1965.
- ČAPEK, Karel: *Spisy (27 svazků)*. Praha: Československý/Český spisovatel, 1981–1995 (27 svazků).
- ČAPEK, Karel: *Univerzitní studie*. Praha: Československý spisovatel, 1987.
- Česká a slovenská slavistická komparatistika a wollmanovská tradice*. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Česká asociace slavistů – Jan Sojnek-Galium, 2022.
- DEWEY, John: *Rekonstrukce ve filozofii*. Praha: Sfinx – Bohumil Janda, 1929.
- DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007.
- HULTSCH, Anne: *Ein Russe in der Tschechoslowakei. Leben und Werk des Publizisten Valerij S. Vilinskij (1903–1955)*. Köln: Böhlau, 2010.
- KAPLAN, Karel: *Protistátní bezpečnost. 1945–1948. Historie vzniku a působení STB jako mocenského nástroje KSČ*. Praha: Plus, 2015.
- Kniha o Čapkovi*. Red. Štěpán Vlašín. Praha: Československý spisovatel, 1988.
- KUDĚLKA, Viktor: *Boje o K. Čapka*. Praha: Academia, 1987.
- MALEVIČ, Oleg: *Bratři Čapkové*. Přel. Hana Štěpánková. Praha: Ivo Železný, 1999.
- MALEVIČ, Oleg: *Karel Čapek. Kritiko-biografický očerk*. Moskva: Chudožestvennaja literatura, 1968.
- MALEVIČ, Oleg: *Osobitost české literatury*. Praha: Malvern, 2009.
- MALEVIČ, Oleg: *Vladislav Vančura. Kritiko-biografický očerk*. Leningrad: Chudožestvennaja literatura, 1973.
- MATHAUSER, Zdeněk: *Metodologické meditace aneb Tajemství symbolu*. Brno: Blok, 1988.
- MATUŠKA, Alexander: *Člověk proti zkáze. Pokus o K. Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1963.
- MUŽOVÁ, Hana: *Smrt jako symbol: Úmrtí a pohřeb Karla Čapka*. Bakalářská práce. Vedoucí práce Jiří Němec. Brno: FF MU, 2022.
- NIKOLSKIJ, Sergej: *Fantastičeskije proizvedenija Karela Čapeka. R.U.R.; Sredstvo Makropulosa; Vojna s salamandrami; Fantastičeskije rassказы*. Moskva: Mir, 1966.
- NIKOLSKIJ, Sergej: *Karel Čapek – fantast i satirik. Fabrika Absoljuta. Belaja bolezni*. Moskva: Molodaja gvardija, 1967.

- NIKOLSKIJ, Sergej: *Karel Čapek*. Přel. Kamila Jiroudková. Poznámkami a vysvětlivkami opatřil Miroslav Halík. Praha: Československý spisovatel, 1952.
- NIKOLSKIJ, Sergej: *Nad stránicami antiutopij K. Čapka i M. Bulgakova. Poetika skrytych motivov*. Moskva: Indrik, 2009.
- NIKOLSKIJ, Sergej: *Roman Karela Čapka Vojna s salamandrami: struktura i žanr*. Moskva: Nauka, 1968.
- NOVÁK, Arne: *Karel Čapek, Obyčejný život*. Lidové noviny, 1934, 5/12.
- NOVÁKOVÁ, Julie: *Komenský – dnes především irénik*. Studia Comeniana et historica 23, 1981, s. 100–108.
- OPELÍK, Jiří: *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek*. Praha: Torst, 2008.
- OPELÍK, Jiří: *Uklizený stůl aneb Moje druhá knížka o Karlu Čapkovi. A opět s jedním přívazkem o Josefovi*. Praha: Torst, 2016.
- Otakar Vočadlo (1895–1974), professor of English, Charles University, Prague. Biography and Bibliography of His Works*. Ed. by B. R. Bradbrook and L. Vočadlová. Bangor: [s.n.], 1980.
- POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA Miloš: *René Wellek a meziválečné Československo. Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1996.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Arne Novák jako rusista (Poznámky k textům Arna Nováka o ruské literatuře)*. SPFFBU, řada V 5–6, Bohemica litteraria, roč. 2002–2003, s. 123–127.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Co zbylo z našeho/jejich humanismu*. Proudy 2018, č. 2. www.phil.muni.cz/journal/proudy/revue/ceterum/2018/2/pospisil_co_zbylo_z_humanismu.php#articleBegin.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Česká a slovenská próza: problém typologie*. In: Kontúry voľnosti. Typológia slovenských a českých textov na prelome 20. a 21. storočia z hľadiska lingvistiky, štylistiky, poetiky a genológie. Eds. Marián Kamenčík – Emília Nemcová – Ivo Pospíšil. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka a literatúry, 2010, s. 170–195.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Dlhá a bohatá tradícia. História a kľúčové problémy brnianskych česko-slovenských konferencií, 1997–2017*. Slovenské pohľady, 2018, č. 3, s. 27–33.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Dva moravští slavisté: Alois Augustin Vrzal a Sergij Grigorovič Vilinskij*. Slavia Occidentalis (Poznań) 57, 2000, s. 219–233.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Dva poljusa bytija: anglo-amerikanskij empirizm-pragmatizm i „ruskaja tema“ u Karla Čapka*. In: Związki między literaturami narodów słowiańskich w XIX i XX wieku. Pod redakcją Witolda Kowalczyka. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999, s. 225–233.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Frank Wollman a střední Evropa*. In: Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí III. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií – Jan Sojnek, 2022, s. 139–154.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Chudožestvennosť starinnych tekstov, Komenskij i teorija istorii literatury*. In: Jan Amos Komeňski w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku. Jan Amos Komenský im Kontext der europäischen Kultur und Geschichte des 17. Jahrhundert. Praca zbiorowa pod redakcją naukową Barbary Sitarskiej – Romana Mnicha. Sammelband unter wissenschaftlicher Leitung von Barbara Sitarska und Roman Mnich. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, 2010, s. 237–248.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Individualita a proud: Lev Tolstoj a ruská moderna*. In: Problémy ruskej moderny. Nitra: UKF, 1993, s. 95–103.

- POSPÍŠIL, Ivo: *Izmenenije temy i metoda – Sergij Vilinskij v Universitete im. Masarika*. Russkij jazyk kak inoslavjanskij (<http://www.slavisticodrustvo.org.rs/izdanja/RJKI.htm>), vypusk IV. Beograd: Sovremennoje izučenje ruskogo jazyka i ruskoj kulture v inoslavjanskom okruženii, Slavističko-českoje obščestvo Serbii, 2012, s. 7–19.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Jedna česko-ruská literární spirála (Dostojevskij – Čapek – Těndrjakov)*. Československá rusistika, 1990, č. 5, s. 257–265.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Karel Čapek – przyczynek prawie zapomnianego mistrza człowieczeństwa i tolerancji*. In: Dyskursy i przestrzenie (nie)TOLERANCJI. Pod redakcją Grzegorza Gazdy, Ireny Hübner, Jarosława Płuciennika. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2008, s. 109–118.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Karel Čapek kak analitik ugroz i katastrof*. Karel Čapek as an Analyst of Threats and Disasters. Mirgorod 19, 2022, č. 1, s. 122–134.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Konfrontácie Sugestivita na hraně fact and fiction (Anton Baláz: Povedz slovo čisté*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2017). Romboid, 2018, č. 1–2, s. 39–42.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Náš přítel na ostrově Velká Británie (Památce Roberta Burtona Pynsenta)*. Slavica litteraria 26, 2023, č. 1, s. 119–124.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Personální četba mezi estetikou produkce a recepce*. Pavol Winczer: Literatúra v hľadani čitateľa (20. roky: Karel Čapek, Ilja Erenburg). Bratislava: Veda, 2013. Opera Slavica 24, 2014, č. 1, s. 67–69.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Polsky psaná monografie o Komenském: polsko-německý pohled a problémy*. Richter, Manfred: Jan Amos Komeński. Zarys życia i działalności. Litteraria Sedlcensia, Colloquia, tom XIX, Siedlce: Instytut Neofilologii i Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach: Wydawnictwo IKR[i]BL 2016. Philologia 27, 2017, č. 1, s. 117–121.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Potíže s Karlem Čapkem*. In: Studie z literárněvědné slavistiky. Ed. Ivan Dorovský. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 94–100.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Romannaja oderžimost' kamerdinera Aleksandra Puškina*. Zagadnienia Rodzajów Literackich 49, z. 1 2, 2006, s. 5–22.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Sergij Vilinskij an der Masaryk-Universität in Brünn: Fakten und Zusammenhänge*. Wiener Slavistisches Jahrbuch 42, 1996, s. 223–230.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych*. Primerjalna književnost (Ljubljana) 33, 2010, č. 1, s. 131–142.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Slovakistické reflexe*. Brno: Česká asociace slavistů – Jan Sojnek-Galium, 2017.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Velká válka jako velké selhání a dnešní politika – vědomí souvislosti*. In: Velká válka a areálové souvislosti: Kultura, literatura a kulturní historie slovanských národů. Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 5. Ed. série Ivo Pospíšil. Edice Brno – Bělehrad, sv. 1. Ed. edice Václav Štěpánek. Brno: Masarykova univerzita 2014, s. 17–24.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Významné osobnosti naší univerzity. Zakladatel literárněvědné rusistiky na Masarykově univerzitě (Sergij Grigorovič Vilinskij, 1876–1950)*. Universitas, 2000, č. 1, s. 36–38.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Wollmanova studie Duch a celistvost slovanské slovesnosti: jen retro, nebo živá koncepce?* In: Česká a slovenská slavistická komparatistika a wollmanovská tradice. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Česká asociace slavistů – Jan Sojnek-Galium, 2022, s. 167–178.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Za Sergejem Vasiljevičem Nikolským (1922–2015)*. Slavica litteraria, X 18, 2005, č. 1, s. 193–196.

- POSPÍŠIL, Ivo: *Zasvěcené knihy nestárnoucího bohemisty (Sergej Nikolskij)*. KAM – příloha 2002, č. 9, s. VIII–IX.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Žánrová hledání na hraně a na okraji (Studie k některým dílům slovenské a české prózy posledních let)*. In: Emília Nemcová – Ivo Pospíšil (Eds.): *Pramene a křížovatky (Slovensko-české literárne paralely v súčasnosti)*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Filozofická fakulta, 2012, s. 103–181.
- PUTNA, Martin C.: *Hořký život Rusů v Čechách*. http://www.lidovky.cz/putna-horky-zivot-rusu-v-cechach-do8-/nazory.aspx?c=A111118_183244_In_nazory_ape, staženo 13. 8. 2016, 9:39.
- PYNSENT, Robert: *Tolerance and the Karel Čapek Myth. Karel Čapek. In Pursuit of Truth, Tolerance, and Trust by Bohuslava R. Bradbrook; Vzpomínky by Jarmila Čapková, Jiří Opelík; Čeští spisovatelé o toleranci by Daniela Fischerová, Petr A. Bílek, Václav Daněk, Pavel Janoušek; Čapci očima rodiny by Helena Koželuhová, Jaromír Slomek; Živý jako nikdo z nás. O Karlu Čapkovi by Olga Scheinpflugová, František Černý; Česká xenofobie by Petr Žantovský*. *The Slavonic and East European Review* 78, 2000, č. 2, s. 331–353.
- Střední Evropa včera a dnes: proměny koncepcí III*. Ed. Ivo Pospíšil. Brno: Středoevropské centrum slovanských studií – Jan Sojnek, 2022.
- The Collected Poems of Rupert Brooke with an introduction by George Edward Woodberry and a biographical note by Margaret Lavington*. New York: Dodd, Mead and Company, 1934.
- Velká válka a areálové souvislosti: Kultura, literatura a kulturní historie slovanských národů*. Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 5. Ed. série Ivo Pospíšil. Edice Brno – Bělehrad, sv. 1. Ed. edice Václav Štěpánek. Brno – Bělehrad: Masarykova univerzita, 2014.
- VILINSKIJ, Valerij: *Rus se dívá na ČSR*. Praha: Václav Petr, 1931.
- VILINSKÝ, Valerij: *Dílo P. Augustina Vrzala*. *Archa (Olomouc)* 17, 1929, č. 3, s. 229–238.
- ŽÁČEK, Pavel: *V–101 (Valerij Vilinskij): agent, ze kterého se dalo žít*. In: Matej Medvecký (Ed.): *Posledné a prvé slobodné(?) volby – 1946, 1990*. Zborník z odborného seminára, Bratislava: Ústav pamäti národa, 2006, s. 102–159.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

